

Kertovaa tietoa muistamisesta ja identiteetistä

■ PÄIVI KOSONEN

Marja Saarenheimo: *Muistamisen vimma. Kirjoituksia muistista ja unohtamisesta*. Vastapaino 2012.

Muistista ja muistamisesta on viime vuosikymmeninä tullut merkittävä keskustelu- ja tutkimusalue. Menneisyys ja sodat, niiden aiheuttamat traumat kansallisella ja yksilöllisellä tasolla muodostavat myöhäismodernin kulttuurimme ykkösteeman. Muistamisen rinnalla ja siihen punoutuen kulkee kipeästi kysymys identiteetistämme: Keitä me olemme? Mistä me olemme tulossa? Mihin me olemme menossa?

Tällaiset ihmisen identiteettiin ja itseymmärrykseen liittyvät kysymykset nähtiin vasta äskettäin kuuluvan pelkästään humanisteille, mutta ajat ovat muuttuneet. Jatkuvasti kasvava identiteetin ja siihen liittyvä muistitutkimuksen alue sijaitsee tällä hetkellä aivo- ja neurobiologisessa tutkimuksessa. Siellä liikkuvat isot rahat, suuret mahdollisuudet ja jättimäiset panostukset, joita ohjaavat monituiset intressit. Esimerkiksi lääkefirmoilla on omat intressinsä yhdysvaltalaisen posttraumaattisesta stressistä kärsivien sotilaiden hoidon suhteen, samoin kuin vanhenevan väestön muistisairauksien hoitamisessa.

Kirjallisuudessa ja muussa taiteessa kysymyksiä identiteetistä ja muistin kipujäljistä käsitellään yksilön tarinan kautta. Juuri siksi taide puhuttelee ihmisiä enemmän kuin tutkimusraportit. Mutta myös ihmistieteissä on viime vuo-

sikymmeninä alettu hakeutua taikaisin kokemuksellisen ja kertovan tiedon ääreen. Tällöin on nousset esiin kysymys muistista ja omaelämäkerrallisesta muistamisesta. Mitä muisti ja muistaminen on? Mitä muistamme ja miten muistamme?

Tähän ajattelun kohtaan sijoitan muistitutkija ja psykoterapeutti Marja Saarenheimon esseeteoksen *Muistamisen vimma*. Kirja on pieni, mutta jokainen luku avaa ison muistamista ja unohtamista koskevan kysymysryppään yhden kaunokirjallisen tekijän tai teoksen kautta. Saarenheimo liikkuu muistitutkimuksen ja kaunokirjallisuuden leikkauskohdissa: subjektiivisen muistamisen ja unohtamisen kohdissa, joihin tutkimustieto ei yllä, sekä niissä kohdissa, joissa kirjallisen teoksen merkitysmaailmaa voi uuden tutkimustiedon valossa avata vielä uuteen suuntaan. Saarenheimo avaa ja luotaa kirjassaan kaunokirjallisia teoksia moninäkökulmaisesti: muistitutkimuksesta ja aivo- ja neurotieteistä käsin, filosofisesta ja psykologisesta sekä narratiivisesta ja kulttuurintutkimuksellista näkökulmasta. Hän kirjoittaa omakohtaisesti ja kuljettaa omaa kokemustaan tekstianalyysin rinnalla.

Kollektiivinen muisti ja tahaton muisti

Milan Kunderan romaanista *Naurun ja unohduksen kirja* Marja Saarenheimo nostaa kysymyksen kollektiivisesta muistista, joka kehystää kaikkea yksilöllistä muistamista. Romaanissa päähenkilö esitetään tragikoomisessa valossa hänen yrittäessään muokata omia muistikuviaan sopimaan yhteen jatkuvasti muuttuvan virallisen historian kirjoituksen totuu-

den kanssa. Nykyisen muistitutkimuksen mukaan tällainen vääritysely on väistämätön osa inhimillistä elämää ja merkityksenantoa. Muisto ei ole mitään pysyvää, vaan muistaminen on itsessään elämistä ja sellaisenaan jatkuvasti uuden todellisuuden luomista. Saarenheimon mukaan Kundera on kysymässä identiteettiin liittyviä perimmäisiä eettisiä kysymyksiä kysyessään, mihin hintaan on mahdollista pitää kiinni alkuperäisistä muistoistaan ja autenttisesta tarinastaan.

Samantyyppiset kysymykset ja pohdinnat nousevat esiin Bernard Schlinkin *Lukija*-romaanin käsittelevässä esseessä. Kunderan ja Schlinkin romaanit avaavat siis omalla tavallaan nykyiselle muistitutkimukselle relevantteja kysymyksiä.

”Kaunokirjallisuus ei tietenkään yritä antaa suoria vastauksia, vaan ennemminkin valaisee sitä, kuinka visaisia ja monitasoisia kysymykset ovat ja kuinka vaikeaa niihin on vastata” (s.149).

Marcel Proust ja *Kadonnutta aikaa etsimässä* muodostavat ymmärrettävästi pakollisen luvun muistamista käsittelevässä kirjassa. Ja vaikka olen itse lukenut lukuisia analyysejä ja kirjoja tahattomasta muistista ja Madeleine-leivoksesta, tuntuu Marja Saarenheimon tulkintaa ja omakohtainen kirjoitustyylini raikkaalta tuulahdukselta. Hän sijoittaa Proustin aktiivisen muistikäsityksen kannattajien leiriin, jossa muistaminen ymmärretään aikaisempien kokemusten luovaksi muunteluksi:

”Elävä muisto syntyy, kun jokin nykymomentin aistimus syytä luovan mielikuvituksen liikkeelle työstämään muistin kätkeissä olevaa materiaalia. Kehkeytyvä muisto on aivan uusi luomus, jossa kaksi eri aikakaudelta peräisin

olevaa mutta jossain suhteessa toisiaan muistuttavaa kokemusta yhteen osuessaan saavat aikaan erikoislaatuisen syvyytsvaikutelman” (s. 29).

Tätä kirjoittaessa pulpahti muuten tahattomasti mieleeni muistikuva Tampereelta jostain vuosituhannen vaihteesta: kuuluisa yhdysvaltalainen kirjallisuudentutkija piirtämässä luentosalin liitutaulelulle kirkkovenettä muistuttavaa Madeleine-leivosta esimerkkinä omasta Proustin lukemisestaan. Oma muistoni on siis mitä tavallisin temaattinen muisto. Luentosali ja liitutaulelupalasivat mieleen, kun hetkeksi vajosin vapaaseen hahmotelun tilaan kirjoittaessani Saarenheimon tulkinnasta.

Itsen muistaminen ja itsen muisteleminen

Siri Hustvedtin kirjoista *Vapiseva nainen* ja *Amerikkalainen elegia* tulee Saarenheimon käsitteilyssä kiinnostavia omaelämäkerrallisia esityksiä, kirjailijan fiktion keinoin tekemiä matkoja omaan itseensä ja historiaansa. Erityisesti *Vapiseva nainen*, jossa kirjailija lähtee tutkimaan vapinakohtaustaan ja hermojensa tarinaa monen erilaisen tutkimustiedon valossa, tulee lähelle Saarenheimon omaa pyrkimystä nostaa kirjassaan esille kertovan tiedon ja subjektiivisen tietämisen merkitystä.

Muistamisella on aina subjektiivista. Ei ole olemassa mitään objektiivista, inhimillisestä toimijasta erillään olevaa muistamista. Sairauden hoidossa, ruumiin ja mielen sairauksissa tällä nykyisen muistitutkimuksen vallitsevalla totuudella on olennainen merkitys paraneamisen kannalta. Syöpä tai masennus eivät parane sillä, että kerron tai kirjoitan niistä, mutta kertomi-

nen antaa minulle mahdollisuuden kertoa oman kärsimykseni, selviytymiseni tai jaksamiseni tarinan vallitsevan diagnoosin rinnalla. Kertoessani ja kirjoittaessani muutun uhrista ja objektista toimijaksi, aktiiviseksi oman elämäni subjektiksi. Hustvedtin pohdinnat, samoin kuin Saarenheimon kirjassaan esittämät näkökulmat vertautuvatkin Arthur C. Frankin kuuluisaan teoriaan haavoittuneesta tarinankertojasta.

Yksi modernin aikamme hienoimmista muistia käsittelevistä kirjailijoista on W.G. Sebald, edesmennyt kirjailija ja eurooppalaisen kirjallisuuden professori. Sebald tunnetaan kiehtovan melankolisesta otteestaan ja menneisyyden kipujälkien käsittelystään. Saarenheimo kirjoittaa hänen romaaniensa *Austerlitz* paikkoihin liittyvien kipumuistojen käsittelijänä. Sebaldin tapa lähestyä kipeätä menneisyyttä on monille romaanikirjailijoille ominainen epäsuora lähestyminen, hipaisu – käsittäkseni vähän samankaltainen, josta Philippe Lejeune kirjoittaa Georges Perecin yhteydessä ”viistokatseenä”. Molemmat kirjailijat, Perec ja Sebald, liikkuvatkin kirjoissaan käsittämättömättömyksien äärellä, asioissa, joita ei kerta kaikkiaan voi ymmärtää.

Kirjallisuuden merkitys

Saarenheimo keskustelee kirjassaan laajalti eri alojen tutkijoiden kanssa. Kunderan esseen kohdalla jäin kuitenkin kaipaamaan yhteyttä Liisa Saariluoman (nyk. Steinby) Kundera-kirjassaan (2005) esittämään tulkintaan *Naurun ja unohduksen kirjasta*. Yhdysvaltalaisen kirjallisuudentutkijan Paul de Manin olisi ehkä voinut noteerata. Ai-

nakin itse olen tottunut panemaan hänen kuuluisan esseensä ”Autobiography as De-facement” (1979) piikkiin ajatuksen, jonka mukaan yleensä otaksutaan, että elämäntarinat ovat seurausta eletystä elämästä, mutta jonka mukaan voisi pikemminkin olettaa, että kerronta alkaakin säädellä elämää omien periaatteidensa mukaisesti.

Yksi iso kirjallisuuden ja muistamisen risteyskohta jää kirjassaan vähälle huomiolle: kirjallisuus yleensä muistin paikkana, säilyttämisen arvoisten asioiden ja ajatusten paikkana. En tarkoita kirjaa esineenä. Nyky-ymmärryksen mukaanhan kirja on pikemminkin tekstuaalinen muoto, tapa kommunikoida, ja juuri sellaisena sillä on syvä oikeutuksensa ja merkityksensä, kuten kirjallisuudentutkija Kuisma Korhonen on kirjoittanut: ”Mitä muotoja kirjallinen merkityksenanto tulee saamaan, se tulee säilyttämään luonteensa säisästyttynä yhteisöllisyytenä, jossa lukijalle avautuu mahdollisuus luoda suhde itselleen vieraisiin tajunnallisiin tiloihin ja maailmanmalteihin. Ja ehkä tässä on myös kirjallisuudentutkimuksen syvin oikeutus” (2001).

Kaiken kaikkiaan on hienoa lukea omalla äidinkielellään tällaista kirjallisuudesta kirjoitettua viisasta tekstiä, kyselevää ja avaavaa, omakohtaista ja oppinutta, silti mukavaa ja viihdyttävää. Tekijä ei kirjassaan sorru jargoniin, ei kulttuuriseen snobbailuun eikä nimen pudotteluun. Pikemminkin hän on kirjallaan antamassa viitteitä ja avaamassa uusia maailmoja ja ovia. Saarenheimo ei ole eksegeetikko, vaan hän kirjoittaa meille lukijoille, avaa asioita ja tekee niitä tästä hetkestä käsin ymmärrettäväksi.

Kirjan viimeinen luku avaa vielä riipaisevan näkymän vanhene- miseen, muistamiseen ja unohtamiseen, erityisesti kun tekijä kirjansa loppuksi lainaa Lisa Genovan romaania *Edelleen Alice*: ”Jonakin huomispäivänä piankin unohdan että seisoin teidän edessä ja pidin tämän puheen. Mutta vaikka unohdankin sen jonain huomispäivänä, ei se tarkoita etten olisi elänyt sen joka hetkeä tänään. Minä unohdan tämän päivän, mutta se ei tarkoita ettei tällä päivällä ollut merkitystä”.

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen dosentti.